

Z historie a současnosti univerzity**Slovanský seminář v roce 1945**

DUŠAN JEŘÁBEK*

Procitání k životu; pozvolné, těžké – ale provázené snahou nás všech vytvořit v našem městě a v naší zemi co nejrychleji základní podmínky existence. Vojenské velitelství města pomáhalo v té první, ještě válečné době zajišťovat nejnnutnější; jenže fronta byla dosud za humny – bojovalo se ještě o Řečkovice, Soběšice a další místa severně od Brna. Mezitím docházely zprávy o pražském povstání; sledovali jsme je s napětím i úzkostí. Ale konečně nastal devátý květen; v té noci, jež mu předcházela, propukla kanonáda, která mnohé vyděsila; jako by se Němci protiútokem vrhli znovu do města. Ale to ruští vojáci oslavovali zprávu o německé kapitulaci. Ulice skryly svoje rány a šrámy pod československými a sovětskými vlajkami; a nad námi se klenula zářivá jarní obloha.

Vrátili se moji rodiče se sestrou – naštěstí všichni zdraví, ač vytrpěli víc, než se v tom zastrčeném venkovském hnízdě dalo předpokládat; zrovna tam – v takzvaném tikovickém kotli – se odehrály kruté boje.

Začali se vracet známí z německých kriminálů a koncentráků. Co chvíli zazvonil u našich dveří někdo z nich a vždycky to bylo shledání skoro nesku-tečné. Zvláště na dvě vzpomínám: to když se přihlásili Robert Konečný a Jiří Kroha. Oba dva klidní a plní elánu do nové práce; s otcem, pokud vím, vůbec nemluvili o svých vězeňských zážitcích, ale jen o tom, co je třeba udělat pro obnovu brněnského kulturního života.

Moje první cesta vedla na Filozofickou fakultu. S kamarády Hoškem, Čapkem a ostatními, s mnoha dalšími známými i neznámými jsme pomáhali, kde se dalo, aby se škola, kterou jsme už tenkrát považovali za svoji, co nejdříve vrátila opět k životu. Nebylo to nijak snadné. Seminární knihovny – více nebo méně v troskách – byly shledávány po soukromých úkrytech; že se z nich mnoho zachránilo, zvláště z vzácné knihovny slovanského semináře, na tom měl velkou zásluhu poslední děkan fakulty před sedmnáctým listopadem devětatřicátého roku, profesor Bohuslav Havránek; a vedle něho i řada obětavých zaměstnanců školy. Daleko bolestnější než mezery v knihovnách byly ovšem ztráty mezi učitelským sborem: oběťmi nacistů se stali Vladimír Groh, Josef Tvrdý, Jan Uher, Stanislav Sahánek, Bedřich Václavek a ještě po osvo-

*) V nakladatelství Barrister&Principal vyšly na jaře tohoto roku vzpomínky profesora Filozofické fakulty MU Dušana Jeřábka (1922-2004) Brno – kulturní město předválečné a válečné. Se svolením nakladatelů publikujeme úryvek, který se týká počátků obnovy výuky po konci druhé světové války.

bození rozmnožila ty ztráty smrt vynikajícího muzikologa Vladimíra Helferta, který zemřel na následky věznění v Terezíně.

Už v polovině června začalo se na fakultě – třeba improvizovaně – vyučovat. Budovy, pracovny a posluchárny zdaleka nebyly ještě uvolněny a připraveny, ale letní semestr přece se rozběhl. V čele fakulty stál jako děkan nadále profesor Havránek, děkanskému úřadu vládl stejně jako před válkou tajemník – pak už s titulem ředitele – Karel Hošek. U toho se také konal zápis – tehdy velice jednoduchý. Stačilo maturitní vysvědčení a vzhledem k poválečné situaci potvrzení o státní spolehlivosti. Je ovšem pravda, že značné obtíže nastaly pro nás nováčky ve chvíli, kdy jsme si do indexu měli zapsat příslušné přednášky, cvičení a semináře. Tu nezbylo než žádat o radu starší, už zkušené vysokoškoláky. Ale i to jsme zvládli – také s pomocí pana pedela Volšíka, který měl s námi trpělivost a choval se k nám všem s otcovskou laskavostí.

První přednášky, které jsem začal navštěvovat, mě však pořádně vyděsily. Nejvíce to platilo o staroslověnských výkladech pana profesora Josefa Kurze. V posluchárně přeplněno, přednášejícího jsme ode dveří sotva viděli, natož slyšeli, a co jsem slyšel, to mi znělo beznadějně nesrozumitelně. A nejen mně. O přestávce, kdy se pan profesor s námi dal na chodbě do řeči, jsme se mu k tomu svému zmatku a bezradnosti přiznali; utěšil nás se svým milým úsměvem, že ho to nijak nepřekvapuje a že po prázdninách začne s námi probírat staroslověnštinu tak říkajíc od abecedy. – To jsme už v počátcích našeho vysokoškolského studia pochopili, že takový ohled na studentské začátečníky nebýval dříve nijak běžný. Univerzitán – jak jsme se dovídali od starších kolegů – byl zpravidla hosen do proudu studia a na něm záleželo, aby se v něm neutopil. Netvrdím dnes, po těch dlouhých letech vysokoškolského působení, že to bylo správné; ale stejně tak si nemyslím, že je nutné vodit mladého člověka s maturitou od vstupu na vysokou školu tak za ruku, jak se to v minulých letech stávalo u nás dost často zvykem.

Ten první, letní semestr byl krátký – trval asi jen měsíc, do poloviny července, a měl hlavně formální význam – započítával se totiž do počtu semestrů, vyžadovaných pro absolutorium. Počet se lišil podle ročníků – studenti nejvíce zdržení ve studiu nucenou přestávkou dostávali nejvyšší úlevy. Pamatují-li se dobře, tedy posluchači postižených generací měli povinnost vykázat šest nebo – jako u mého ročníku – sedm absolvovaných semestrů. Ale musím připomenout, že tyhle úlevy průměrnému studentovi příliš velké výhody nepřinášely: látku ke státním zkouškám musel samozřejmě zvládnout v obvyklém a předepsaném rozsahu, takže většina posluchačů – a já mezi nimi – stejně si na zkoušky troufala až po obvyklých čtyřech a osmi semestrech. Ale abych byl přesný – studijní, nejenom časovou slevu dostali jsme přece: místo vyžadovaných dvou písemných státních prací (totéž, co je dnes práce diplomová) stačila v našich „válečných“ ročnících jen jediná.

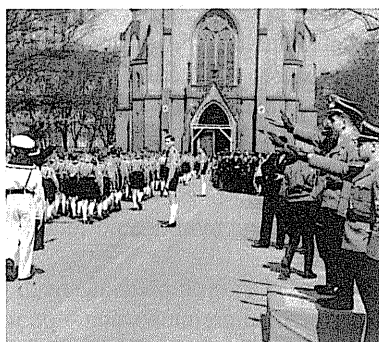
Skutečné, i když stále ještě ne – pokud šlo o podmínky výuky – normální studium začalo až na podzim roku 1945. Školní rok byl zahájen slavnostně v aule Filozofické fakulty nástupním projevem nového děkana, profesora

Dušan Jeřábek

Brno – kulturní město předválečné a válečné

O divadle, literatuře, výtvarném umění a významných osobnostech univerzity v letech 1922-1948

J. L. Fischera. Jeho zvolení do čela školy pro první rok jejího obnoveného života jistě mělo i hlubší význam. Fischer, který prožil válku v okupovaném Holandsku, patřil v předmnichovské republice k levicovému křídlu české inteligence. Jako filozof a sociolog působil výrazně v našem kulturním životě, a to jak svými vědeckými pracemi, tak svou publicistickou činností, zasahující často a záměrně do oblastí veřejné, politické problematiky. Jako úzký spolupracovník Bedřicha Václavka redigoval Fischer po léta s ním a s Jiřím Mahenem vynikající brněnskou revue *Index*, zasazoval se při nejrůznějších příležitostech

o pokrokovou orientaci společenského vývoje v naší republice a v Evropě vůbec, podílel se v Brně na práci Levé fronty, byl předsedou Společnosti přátel demokratického Španělska a vystupoval energicky proti fašismu i proti kapitalistické politice naší vlády v době mnichovské krize.

Svoji myšlenkovou orientaci a své názorové stanovisko vyjádřil nový děkan nejen v nástupním projevu, ale i v další své činnosti na fakultě; to jsem ovšem mohl poznat až v průběhu svého studia, kdy jsem se stal členem Fischerova filozofického semináře. Zatím však – v prvních semestrech – měl jsem plnou hlavu starostí se studiem češtiny; to jsem si samozřejmě od počátku stanovil jako úkol první a nejdůležitější – a teprve po složení první státnice z tohoto předmětu chtěl jsem přemýšlet o oboru druhém. To tehdy bylo možné; sám jsem v tom směru kolísal po dvě léta mezi filozofií a angličtinou.

Studium češtiny přivedlo mě od prvních dnů pobytu na fakultě do prostředí tehdejšího slovanského semináře. Tenkrát – poznamenávám jen pro mladší generace – neexistoval ještě dnešní systém kateder; ten vznikl teprve při reorganizaci našeho vysokého školství roku 1951. Seminář znamenal na univerzitě výukové a badatelské středisko jednoho nebo více oborů. Slovanský seminář v Brně sdružoval bohemistiku, slavistiku, rusistiku a studium dalších slovanských jazyků (jež však byly zastoupeny jen lektory). V první době po osvobození měl seminář jen tři řádné profesory – Františka Trávníčka, Bohuslava Havránka a Franka Wollmana; mrtev byl Arne Novák, Roman Jakobson se nevrátil z Ameriky. – Rychle však byli jmenováni profesori noví: Antonín Grund, Josef Kurz, Jan Vilikovský a Adolf Kellner. Jako mimořádný profesor působil už dosluhující Sergej Vilinskij. Ředitelem semináře byl Adolf Kellner, vynikající dialektolog, tehdy asi čtyřicetiletý. Vedle profesorů podíleli se na výuce také docenti a lektori; ti však tehdy patřili do svazku univerzity jen volně, měli svoje zaměstnání – většinou středoškolských profesorů – a na vysoké škole plnili obvykle malý týdenní vyučovací úvazek.

Se svými učiteli češtiny seznamoval jsem se ovšem jen postupně, jak to umožňoval běh studií. Daleko dřív a důvěrněji jsem poznal prostředí slovanského semináře z denního styku s jeho asistenty, knihovníky a posluchači, jež jsem potkával ve studovně a knihovně.

Seminář obnovil po osvobození svoji činnost ve svých předválečných prostorách, v přízemí budovy na ulici Sirotců, jež byla přejmenována – po umučeném vynikajícím profesoru fakulty – na ulici Vladimíra Groha. Pracovny profesorů, asistentů a krásná studovna, na protější straně chodby velká a bohatá knihovna slovanského semináře – to bylo nejvlastnější „slovanské“ území fakulty; k němu pak přibýly ještě některé profesorské pracovny v prvním poschodí. – V nejzazší přízemní místnosti, na samém konci chodby za tmavou předsíní sídlil asistent Václav Křístek – z hlediska nás posluchačů skutečný vládce semináře. Studoval už před válkou, po válce rychle studia dokončil, a teď tedy už patřil k adeptům dráhy vysokoškolského učitele. Ale ne k takovým, kteří proto – jak často tomu bývalo – dávali studentům najevo svoji důležitost a povýšenost. Václav Křístek dovedl si zachovat svoji autoritu, i když

se k nám mladším choval přátelsky, kolegiálně a vřdycky laskavě. Pomáhal nám od prvních krůčků ve studiu, dveře jeho pracovny vřdycky pro nás byly otevřeny a vřdycky si udělal čas k tomu, aby vysvětlil obtížnou partii látky nebo pomohl ve vyhledávání studijní literatury. Sám svým nejvlastnějším oborem byl dialektolog, ale to jsme tehdy ani nevěděli. Jen jsme v jeho pracovně nejednou zaslechli něco z vážných rozhovorů, které vedl s menším černovlasy studentem a které obvykle se týkaly lašských nářečí; teprve časem jsme se dověděli, že ten mladý muž – patřící na rozdíl od nás také už k předválečné studentské generaci – se jmenuje Arnošt Lamprecht. Jeden z několika mých pozdějších kolegů, jejichž přátelství patřilo k základním hodnotám mého života.

V sousedství Křístkovy pracovny – vlastně před ní – byla největší a snad nejpříjemnější seminární místnost; před válkou v ní sedával Arne Novák. To jsem si dokonce sám pamatoval, protože mě tam jednou, jak jsem na to zde už vzpomínal, pozval, abych si odnesl knihy ke studiu. Teď ta místnost, plná regálů s knihami, sloužila za útulek asistentkám Pavle Antošové a Ludmile Čuprové. Jejich hlavním úkolem, pokud vím, bylo uvést do pořádku seminární knihovnu, která samozřejmě velice utrpěla událostmi minulých let. Pomáhal jim v tom zřízenec pan Kuchyňka, dobrý duch slovanského semináře. Knihovna byla umístěna v těžce chodbě naproti asistentkým pracovnám; výpůjční službu a katalogizaci knih obstarávalo několik knihovníků – studentů. Sám jsem k nim za čas patřil; a tak atmosféru těch míst plných učenosti, ale i mladého studentského veselí podnes mám kdesi hluboko v paměti.

Přední místo mezi strážci a znalci knihovny měl nejstarší z nás; jmenoval se Josef Veselý a i on pamatoval jako začínající posluchač fakultu už z devětatřicátého roku. Ale autoritu získával si především svými vědomostmi. V knihovně se orientoval jako málokdo, mnoho četl a dobře se vyznal v české, ruské i polské literatuře. Pokládali jsme proto za přirozené, že si jej profesor Trávníček vzal s sebou v šestačtyřicátém roce na Pedagogickou fakultu jako asistenta; tehdy se tato škola zakládala a Trávníček se stal jejím prvním děkanem. – Z ostatních přátel, s nimiž jsem trávil čas mezi regály slovanské knihovny, aspoň některé chci připomenout.

Patřil k nim především student, který od počátku svého pobytu na fakultě upoutával učitele i kolegy svým enormním talentem, ale i pilí a pracovní systematickostí. Jmenoval se Jaroslav Bauer. Vzbuzoval pozornost ve výuce – především v seminářích profesora Kurze a Trávníčka; mezi sebou znali jsme jej jako vážného, vřdycky vnitřně vyrovnaného člověka s železnou sebekázní. Všechny jeho vlastnosti ho přímo předurčovaly k vědecké dráze, která se mu vskutku v příštích letech otevřela. Bauer se stal vynikajícím vysokoškolským učitelem a jako náš přední jazykovědec vytvořil dílo trvalých hodnot – ačkoli mu k tomu osud dopřál tak málo času; onemocněl těžce už ve svých sedmatřiceti letech a zemřel o sedm let později, na začátku roku 1969.

Docela jiným typem mezi námi mladými byl znamenitý rusista Jaroslav Burian. Už jako student vynikal perfektními jazykovými znalostmi; v literárních

seminářích profesora Wollmana pak prokazoval výrazné analytické schopnosti při výkladech a řešení složitých teoretických otázek. Ale v jeho bystrém intelektu a za skly jeho brýlí probleskovalo něco víc než jen nadání k vědě. Druhou, nám všem stále zřetelnější stránkou jeho talentu byla vloha fabulační, imaginativní a fantazijní. Stačil malý podnět k tomu, aby tuto vlohu prokázal a rozvinul v improvizovaném vyprávění – v úvaze, ale také fiktivním příběhu, jímž obvykle komentoval, dokládal nebo parodoval některé ze svých nebo našich společných zážitků nebo dobových zkušeností. Bývala to radost, zábava i požitek sledovat řetěz jeho myšlenkových asociací, často zdánlivě absurdních, přece však logických. Jeho vyprávění trvala někdy celý kus večera; záleželo to hodně na posluchačstvu, jímž se dával inspirovat a jež nutně potřeboval k podnícení své představitosti a toho, co snad se dalo nazvat virtuózní myšlenkovou hrou. Ale právě proto, že tyto jeho projevy byly přímo podmíněny kontaktem s posluchači, a omezovaly se tedy jen na ústní podobu, zapadly navždy a žijí jen v troskách vzpomínek těch, kdo Jaroslava Buriana znali. Není už dávno mezi námi. V životě potkalo ho málo štěstí, kus viny na svém osudu měl i sám – kdo z nás ji nemá! – a zůstaly po něm jen jeho práce z dějin ruské literatury. Neříkám, že je to málo; ale je to jen část toho, co tento výjimečně nadaný člověk po sobě mohl zanechat.

Další a další jména kolegů a přátel z těch pěkných, i když docela ne zrovna lehkých dob vybavují se mi v paměti. Mnohá z těch jmen stala se známými, ba proslulými ve vědeckém světě. Arnošt Lamprecht – už vzpomenutý dialektolog a jazykovědec širokého zaměření; rusisté Roman Mrázek a Stanislav Žaža; indoeuropeista Adolf Erhart; paleoslovenista Radoslav Večerka; literární historik Milan Kopecký; jazykový teoretik Milan Jelínek; bohemista a stylistik Jan Chloupek; literární teoretik Jiří Levý; estetik a kritik Oleg Sus; odborník v dějinách sovětské literatury Miroslav Mikulášek; znalec historického vývoje češtiny Miroslav Grepl; ti všichni a vedle nich i další vytvořili vědeckou generaci, která – snad smím to tak říci – nezůstala nic dlužna generaci svých předchůdců, svých učitelů.